

Klass: Aves (fåglar), **Ordning:** Strigiformes (ugglefåglar), **Familj:** Tytonidae (tornugglor), **Släkte:** *Tyto*, **Art:** *Tyto alba* - tornuggla (Scopoli, 1769) **Synonymer:** *Strix alba* Scopoli, 1769

Kännetecken

En medelstor, slank, långvingad och tämligen ljus uggla med karaktäristiskt hjärtformat "ansikte". Kroppsundersida rostgul med varierande antal mörka droppfläckar och vingundersidor helt vita. Rygg och vingovansida grå med rostgula vingpennor. Ansiktet är gräddvitt med rostgula ögonkretsar, ögonen svarta. Tarserna är långa, ljus gulbruna och fötterna gråsvarta utan fjäderbeklädnad. I flykten lik hornuggla, men verkar ljusare, mer kortstjärtad och mer långvingad. Hanen är mindre och ljusare än honan. Läten: ett långt utdraget, väsande hest skri "schriiii" som hörs från båda könen. Arten är dock relativt tystlåten och extremt nattaktiv varför den oftast är mycket svårobserverad.

Utbredning och status

Tornugglans utbredning i Sverige har framför allt varit koncentrerad till Skånes södra, västra och nordvästra delar men även till Kristiansstadsslätten. Därutöver konstaterades 1–2 par häcka i södra Halland under 1970-talet och misstänkta häckningar har rapporterats även från Västergötland (före 1910) och Södermanland (1972). Enstaka fynd har gjorts i de flesta landskap ända upp till Norrbotten. Arten är i Sverige företrädd av rasen *T. a. guttata* (C.L. Brehm 1831). Tornugglan har en vidsträckt utbredning på sex kontinenter. I Europa förekommer den norrut till Skottland, Danmark och Litauen. Första fyndet av arten i Sverige gjordes på ett fartyg i Ystad 1834. Följande årtionden ökade antalet fynd successivt i Skåne och ökningen var särskilt märkbar under 1860-talet. På 1870- och 1880-talen fanns tornugglor i minst 50 skånska kyrkor, medan stammen uppskattades till cirka 25 par i början av 1900-talet. Fram till 1939 är uppgifterna mycket osäkra. De stränga vintrarna 1939–42 eliminerade dock nästan hela det fåtaliga svenska beståndet. Därefter har en tämligen kontinuerlig uppföljning av tornugglestammen skett. I slutet av 1950- och början av 60-talet fanns åter 25–30 kända par i Skåne (1961 konstaterades 18 häckningar). Under 1960- och 1970-talen minskade dock stammen successivt och den sista häckningen i samband med regelbunden förekomst konstaterades 1984. Efter åtta år utan bevisad häckning i landet rapporterades ett häckningsförsök i södra Skåne 1993 (den ena fågeln i paret tillhörde den vitbröstade, västliga rasen *alba*), och senhösten 1995 upptäcktes ett häckande par på en gård i Mellanskåne. På den senare lokalen skedde sedan häckning 1996, 1999, 2001, 2002 och 2003. Åren 1997, 1998, 2000 fanns endast en ensam hane på lokalen och sedan februari 2004 har inga fåglar setts i området. En trolig häckning ägde även rum på en gård i sydvästra Skåne 2002, men inga fåglar har setts där senare. Året efter konstaterades en säker häckning på en annan lokal i Skåne (två kullar), men därefter är veterligen ingen ytterligare funnen. Sedan 1992 har tornugglan rapporterats årligen från södra och mellersta Gotland och lyckade häckningar konstaterades 2001 och 2002 (de första kända på ön). Under perioden 2003–2009 har ugglor uppträtt på Gotland på sju till som flest tio lokaler men ingen häckning har kunnat konstaterats. Möjligen har arten häckat även på Öland under 00-talet. Under 1970- och 80-talen minskade tornugglan kraftigt i Danmark och i flertalet andra västeuropeiska länder, men sedan början av 1990-talet har bestånden i bl.a. Nederländerna, Tyskland och Danmark åter ökat markant. Det danska beståndet, som främst finns på södra och västra Jylland, beräknades 2009 till 492 par att jämföra med 25–38 kända par 1998. Bland annat har arten på senare tid etablerat ett litet fast bestånd på Bornholm där den tidigare endast varit känd som tillfällig besökare. Efter den mycket stränga vinter 2009/2010 reducerades dock det danska beståndet med cirka 90 %. Av allt att döma sker tidvis ett inflöde av fåglar till Sydsverige och arten förekom under 1990-talet mer eller mindre regelbundet i några landskap, t.ex. Skåne, Gotland och Öland. Uppgifter om lokaler och eventuell häckning offentliggörs dock inte för närvarande och det verkliga antalet tornugglor i landet är troligen högre än vad rapporterna anger.

Ekologi

Tornugglan föredrar i sitt biotopval öppna marker i kulturlandskap och slättbygder, framför allt områden med betesmarker omväxlande med våtmarker. I Sverige prefererades kyrktorn som häckningsplats under 1800-talet. Vid sekelskiftet blev det en vana att alla öppningar i kyrktorn stängdes, varefter tornugglan påträffades häckande främst i ladugårdsbyggnader och stora logar. Ofta utnyttjas någon form av bolåda (plattform, duvslag eller liknande) inne i ladan under häckningsperioden. Läger 4–6 (max. 12) ägg i slutet av april eller i början av maj. Kullen ruvas i cirka en månad och ungarna blir flygga vid cirka 10 veckors ålder. Kan föda upp två kullar per säsong. Den andra kullens ungar kan bli flygga så sent som i december. Dödligheten under första levnadsåret är cirka 75 %. Stann- och strykfågel. Födan utgörs enligt en skånsk undersökning av 60 % gnagare (främst åkersork), 38 % näbbmöss och 2 % fåglar. Svenska tornugglor tar troligen en större andel näbbmöss än kontinentala tornugglor. Födoval på Gotland, där såväl sorkar som vanlig näbbmus saknas, är okänt.

Hot

Främsta orsaken till tornugglans tillbakagång i Sverige torde vara det moderna jordbrukets utveckling mot en alltmer utpräglad kreaturlös drift, varvid allt färre våt- och torrmarksbeten hålls i hävd. Uppodling och täckdikning, igenväxning med sly eller skogsplantering av tidigare betesmarker har medfört allt färre platser med goda jaktbiotoper för tornugglan. Eftersom Skåne utgör nordgränsen för tornugglans utbredning så lär arten av naturliga skäl aldrig bli vanlig i Sverige. Tornugglan har en dålig förmåga att bygga upp fettreserver, vilket gör den känslig för längre perioder av dåligt och kyligt väder. Detta är en trolig förklaring till varför arten är i starkt behov av att kunna komma inomhus, åtminstone vintertid. Då ladorna numera ofta helt stängs igen, främst på grund av moderniserat fläkt- och ventilationssystem men också som åtgärd mot sanitära olägenheter orsakade av tamduvor, kan detta ses som ett allvarligt hot. Restaureringar och moderniseringar av för tornugglan lämpliga byggnader missgynnar arten och under pågående arbeten kan den skrämmas iväg. Frånvaro av boskap vid många annars lämpliga lantbruksfastigheter medför därtill indirekta nackdelar för bytestillgången vintertid inne i ladorna. Störningar och i värsta fall äggtjuvar (vilket har förekommit) är också ett hot mot den svaga svenska stammen, liksom en förhöjd dödlighet p.g.a. ökad vägtrafik. Sekundärförgiftning vid förtäring av gnagare som ätit rättgift har noterats och kan fortfarande vara ett problem i vissa områden. Bekämpning av gnagare minskar naturligtvis också födounderlaget för ugglorna.

Åtgärder

Eftersom artens naturliga nordgräns går genom Skåne och Gotland kan man förvänta sig fortsatta svängningar i numerären beroende på klimatet. Den nuvarande positiva trenden i Nordvästeuropa kan möjligen bero på att vintrarna varit ovanligt milda sedan slutet av 1980-talet, men aktiva åtgärder för att hjälpa tornugglan med boplatser i bl.a. Nederländerna, Tyskland och Danmark, kan ha också ha spelat in. I Sydsverige, särskilt i Skåne, södra Halland, Öland och Gotland kan en återinvandring påskyndas om lämpliga boplatser iordningställs. Omfattande kampanjer med uppsättning av bolådor i byggnader som ligger i anslutning till goda födosöksmarker (t.ex. öppna, gräsbärande marker, gärna i anslutning till våtmarker) har tidvis skett på Öland, Gotland och i Skåne, vilket har gett visst resultat. Detta förutsätter dock att de smågnagarrika markerna inte reduceras i areal eller förstörs i landskapet runt boplatserna. Anläggning av trädesmarker, t.ex. odlings- och sprutfria skyddszoner längs diken, vägar eller stenvägar, inom ett par km radie från lämpliga boplatser, kan öka födotillgången. Kemisk bekämpning av möss, råttor och andra gnagare bör genomföras mycket restriktivt i områden med tornugglor. Under stränga vinterperioder kan stödutfodring med levande gnagare ske inomhus på kända lokaler. Inga häcklokaler bör normalt offentliggöras med tanke på de störningar som nyfikna och ibland hänsynslösa fågelskådare kan orsaka både ugglor och närboende.

Övrigt

Utländska namn– NO: Tårnugle, DK: Slørugle, FI: Tornipöllö, GB: Barn Owl. Tornuggla är förtecknad i Bernkonventionen bilaga II (strikt skyddade djurarter) samt i CITES bilaga A (all internationell handel och kommersiell verksamhet är förbjuden). Arten är fredad enligt jaktförordningen (1987:905) och tillhör Statens Vilt enligt 33 § jaktförordningen.

Konventioner: Bernkonventionens bilaga II, CITES bilaga A

Fridlysning: Fridlyst enl. 4 § Artskyddsförordningen. Räknas även som vilt, vilket betyder att den är fredad men kan vara jaktbar enligt jaktförordningen eller jaktlagen.

Litteratur

- Ahlström, B. & Byrén, L. 1974. Tornugglan i Skåne 1973. *Anser* 13: 119–121.
- Ahlström, B. & Byrén, L. 1975. Tornugglan i Skåne 1974. *Anser* 14: 201.
- Bauer, H-G. & Berthold, P. 1996. *Die Brutvögel Mitteleuropas. Bestand und Gefährdung*. AULA-Verlag, Wiesbaden.
- BirdLife International 2004. *Birds in Europe: population estimates, trends and conservation status*. Cambridge, UK: BirdLife International. (BirdLife Conservation Series No. 12).
- Bunn, D.S., Warburton, A.B. & Wilson, R.D.S. 1982. *The Barn Owl*. Poyser, Calton.
- Frylestam, B. 1970. Tornugglans bytesval i Skåne. *Medd. fr. SkOF* 9: 25–28.
- Frylestam, B. 1971. Tornugglans *Tyto alba* invandring, utbredning och häckning i Sverige. *Vår Fågelvärld* 30: 185–193.
- Frylestam, B. 1972. Über Wanderungen und Sterblichkeit beringter Skandinavischer Schleiereulen *Tyto alba*. *Ornis Scandinavica* 3: 45–54.
- de Jong, J. 2009. The recovery of the Barn Owl *Tyto alba* in Friesland, northern Netherlands: population growth in relation to landscape features. *Ardea* 97(4): 445–452.
- Dichmann, K. 2006. *Project slørugle i Sønderjylland*. [www.tytoalba.dk]
- Grell, M.B. 1998. *Fuglenes Danmark*. Gads Forlag / Dansk Orn. Forening, København.
- Grell, M.B. 2001. *Truede og sjældne ynglefugle i Danmark 2000*. Dansk Orn. For. Tidsskr. 95: 51–68.
- Hermansson, W. 1954. Några tornuggleepisoder. *Fauna och Flora* 49: 103–108.
- Hermansson, W. 1961. Tornugglan. I: K. Curry-Lindahl (red.). *Våra Fåglar i Norden*. (2:a uppl.), Del III. Natur & Kultur, Stockholm.
- Hermansson, W. & Otterhag, L. 1963. Tornugglan i Skåne 1951–1961. *Vår Fågelvärld* 22: 123–130.
- Hirschfeld, E. 1981. Projekt Tornuggla. *Vår Fågelvärld* 40: 343–344.
- Hirschfeld, E. 1984. Projekt Tornuggla 1981–83. *Vår Fågelvärld* 43: 47–49.
- Hirschfeld, E. 1985. Projekt Tornuggla 1985. *Vår Fågelvärld* 44: 501–503.
- Hirschfeld, E. 1988. Tornuggla *Tyto alba* guttata Brehm. I: Andersson, S. (red.). *Fåglar i jordbrukslandskapet*, Vår Fågelvärld, Suppl. No. 12: 209–214.
- Holmgren, V. 1983. Skånska fåglar: Invandring, förekomst och häckningsbiologi hos tornugglan. *Anser* 22: 27–42.
- Jönsson, P.E. & Hansson, L. 1996. Tornugglan återfunnen som skånsk häckfågel! *Anser* 35: 237–240.
- Jönsson, P.E. & Hansson, L. 1997. Tornugglan i Skåne 1997. *Anser* 36: 299.
- Jönsson, P.E. 2000. Tornugglan i Skåne 1998–1999. *Anser* 39: 10–20.
- Jönsson, P.E. 2006. Tornugglan i Skåne 2000–2005. *Anser*.
- Laursen, J.T. 1997. Invasion af slørugle *Tyto alba* I Danmark 1990–91. *Dansk Orn. Foren. Tidsskr.* 91: 59–62.
- Muchardt, H. 1908. Tornugglans nuvarande utbredning I Skåne. *Fauna och Flora* 3: 148–149.
- Osieck, E. & Shawyer, C. 1997, I.: Hagemeyer, E.J.M. & Blair M.J. (red.). *The EBCC Atlas of European Breeding Birds: Their distribution and Abundance*. T & A D Poyser, London.
- Otterlind, G. 1947. Tornugglan. I: Hanström, B. & Curry-Lindahl, K. (red.). *Natur i Skåne*, s. 310–314. Stockholm.
- Ottosson, O. 1895. Tornugglan. *Svenska Jägarförb. Nya Tidskrift* 33: 111–115.
- Rosenius, P. 1939. *Sveriges fåglar och fågelbon*. Tredje bandet. Gleerups, Lund.
- Shawyer, C. 1994. *The Barn Owl*. Hamlyn, London.
- Tallroth, G. 1994. Häckningsförsök av tornuggla. *Anser* 33: 271–272.
- Taylor, I. 1994. *Barn Owls – Predator-prey relationships and conservation*. Cambridge University Press, Cambridge.

Författare

Erik Hirschfeld, Martin Tjernberg 1987. Rev. Martin Tjernberg, Tommy Tyrberg 1994, Paul Eric Jönsson 2001 & 2006, Martin Tjernberg 2010 © ArtDatabanken, SLU 2010.